

APPLICATION OF TONE IN NONLINEAR COMMUNICATION

Ravshanova Rano Khandamovna

Navoi State Pedagogical Institute,

Senior teacher of the Department of primary education

Annotation

In addition to gestures in nonlinear communication, it was analyzed that communicativeness is the function of tone, tone differentiates sentences according to their purpose-question from answer, affirmation, etc., and tone separation is closely related to sound formation, actual and vocabulary division, and is based on examples.

Keywords: nonlinear communication, communicativeness, tone, sentence, actual and vocabulary division, body language (non-verbal means) signals, tonal separation, actual division, sentence Remastered.

Нолисонийликнинг замонавий тушунчаси имо-ишоралар (жест), тана ҳаракатлари ва мулоқотнинг бошқа воситаларига бўлган фаолиятли ёндашувдан келиб чиқади. Ҳозирда нолисоний мулоқот шахснинг экстенсив тараққиёти сифатида тушунилади. Шахс бошқа шахслар билан бўлган ўзаро алоқаларда ўзини танитиш мулоқотда устунликка эришиш учун позициясини, нуқтаи назарини аниқ белгиламоқда ва семиотик система бўлган дискурда костюм, ранг ва бошқалар билан бир қаторда ўзини фаоллаштириш (самореализация) ва ўзини англатиш, ўзни рақобатбардош қилиш (самопозиционирование)нинг нолисоний усуллари кўлланилади.

Имо-ишоралардан ташқари, нолисоний мулоқотда суперсегмент бирликлардан бири – оҳангнинг қўлланиши ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Коммуникативлик оҳангнинг биринчи ва асосий вазифасидир. Оҳанг ёрдамида жумлаларнинг мақсадлари аниқлашади. Демак, оҳанг жумлаларни мақсадига кўра – саволни жавобдан, тасдиқдан ва бошқалардан фарқлашга имкон беради. Бунда жумладаги у ёки бу синтагмани оҳанг ёрдамида мантиқан ажратган лаҳза, пайт ўта муҳимдир. Жумладаги ахборотнинг аҳамиятлилик-аҳамиятсизлик белгисига кўра тузилиши (организация) кўшимча, меъёрий маънолардан бири ҳисобланади. Сўзловчи просодик воситалар ёрдамида тингловчига ахборотларнинг қай бирини қабул қилиш ва ёдда сақлаш зарурлигини, қай бири фақат шунчаки кўшимча, эътиборга молик бўлмаган ахборот эканлигини кўрсатади.

Турк олими И.Йилдирим ҳам тана тили (новербал восита) сигналлари касбий гуруҳларни инобатга олган ҳолда тингловчига нутқий таъсир ўтказиши мумкинлигини айтган. Олим тана тилидан энг кўп банкирлар, ҳарбийлар, суд идоралари ва савдо саноати ходимлари фойдаланишини мисол қилиб ўтган.[1,19] Мурожаатни ифодалашда ўзбек тилида, асосан, “имлади”, “ишора қилди”, “қараб”, “бошини қимирлатиб” каби бирликлар қўлланилади:

“ДАДИЛ (Шамшоднинг кўлидаги тўрхалтага ишора қилиб). Қалай, фойдаси бўляптими?

ШАМШОД. Ўзларига-чи?

ДАДИЛ. Жа-а, опқочасан-а? (Шамшоднинг туфлисига **ишора қилиб**) Пошна ҳисобига бўлса керак-да?

Мана машҳур хонандамиз, ўзимизнинг хеш, жонажон укамиз – Бакиржон Тиркашев! Қани, бир қарсақ бўлсин! (Бакир лўли Атамanning қулоғига шивирлаб, Шамшодга **ишора қилади**.) Бакиржон бугун тўйга ўзининг жанговар командири, ўзимизнинг хеш, кадрдон Шамшодбекни олиб келган. Қани, бир қарсақ!

ЛЕВОН АМАКИ (**хотинига қараб**). Кўрдингми, Марина, бу киши рассом-да, унча-мунчасини кўнгиллари хушламайди. (Шамшодбекка қараб) Мана, ука, уйни ҳам олволдинг.

ДОРИШУНОС. Ие, қизиқмисан, ҳам пакана, ҳам тепакал бўлмоққа нима етсин – ақиллироқ кўринасан-да, ахир! (Ўзининг тепакалини шапатилаб) Мана, менга кара!..”[2, 39]

Бундай вазиятларда суҳбатдошнинг исми, шарифи ва фамилиясини айтишга ҳожат қолмайди. Мулоқот жараёнида хатти-ҳаракатлар муносабат ёки фикрни, хис-туйғуни ифодалаб бераверади.

Афруза “Бирон нимага тушундингизми, энди сўзлаш навбати сизга”, дегандай Манзурага қараб қолди.[3,43]

– Шунақами? Ақлингга қойилман! – Асадбек шундай дегач, ўгирилиб, пичинг ўқини энди Жамшидга қаратди: – Эла-эла қилиб роса ақлиларни тўплагансан-а?[3,56]

Мазкур матнда ҳам ўзбек тилига хос мурожаат шакллари ўз ифодасини топган. Ундалмаларсиз суҳбатдошга мурожаат қилишга ёрқин мисол бўла олади.

Оҳангли ажратмани аниқлаш ва бошқа шунга ўхшаш ҳодисалардан чегаралаш, ажратиш мураккаб жараёнدير. Маълумки, оҳанг билан сўзни ажратиш ҳолати жумла ичида фикрни баён қилиш доирасида рўй беради. Фикр баёнида урғунинг вазифалари лисоний бирликларсиз амалга ошмайди, яъни тилнинг барча сатҳларига тегишли бирликлар оҳанг функцияларининг амалга ошишини таъминлайди. “Кўпинча оҳангли ажратма уч соҳа – нутқнинг товуший шаклланиши, эмфатик эффектни яратувчи луғавий элементлар ва гапнинг актуал бўлиниши билан боғланади. Жумла таркибидаги қайсидир хабарни ажратишга хосланган ушбу усулларнинг ҳар бири оҳангли ажратма ҳодисасига киради, бироқ уни тўлиқ қамраб олмайди. Одатда уларнинг ҳаммаси биргаликда – яхлит (комплекс) ҳолда ҳаракатланиб, нафақат сўзни ажратади, умуман субъектив-модал маъноларни узатиш жараёнини ҳам таъминлайди” [4].

Жумлада ахборотнинг оҳангли ажратилиши уч хил тоифадаги ҳодисалар – оҳангли марказнинг мавжудлиги, синтагматик бўлиниш ва мантиқий урғу билан боғлиқ. Уларнинг ҳар бири оҳангли ажратма учун восита бўлиши мумкин, бироқ уни тўлиқ ажратмайди.

Гапда ахборот нафақат оҳанг ёрдамида, балки лексик жиҳатдан ҳам ажратилиши мумкин. Ушбу ҳолатда воситаларнинг қўлланиши асосий аҳамиятга эга. Ахборотни оҳанг ёрдамида ажратиш мумкин, у лексик жиҳатдан ажратилмайди. Бироқ ахборотнинг лексик жиҳатдан ажратилиши албатта, оҳанг иштирокида ҳамоҳанг тарзда амалга ошади. Жараён юктамалар ёрдамида шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхат

1. Yildirim İ. Petişim. Üçüncü kısım.–Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017 –S.19.
2. Эркин Аъзам. Пакана ошиқ; Киноқиссалар. Т.: 2012. –Б. 39
3. Тоҳир Малик. Шайтанат: Роман. 1-қисм. Т.: Шарқ НМАК, 2013. – Б.43-56.
4. *Рябиничева Д.В.* Социальная реклама в произведениях В.В.Маяковского 1929 й. // <http://publishing-vak.ru/file/archive-culture-2017-1/26-ryabinicheva.pdf>
5. *To'rayeva G.* Ethnography of the peoples of Central Asia in the late XIX and early XX centuries on the example of Russian oriental studies //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 6. – №. 2.
6. *ТУРАЕВА Г. Ш., ДЖУРАЕВ Х. Ф.* АВТОМАТИЧЕСКОЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССА ЗАМЕСА ТЕСТА НА ОСНОВЕ ИКС //Будущее науки-2015. – 2015. – С. 329-332.
7. *Axmatovich J. R.* In vitro rearing of trichogramma (Hymenoptera: Trichogrammatidae) //European science review. – 2016. – №. 9-10. – С. 11-13.
8. *Jumaev R. A. et al.* The technology of rearing Braconidae in vitro in biolaboratory //European Science Review. – 2017. – №. 3-4. – С. 3-5.
9. *Жумаев Р. А.* Массовое размножение трихограммы на яйцах хлопковой совки в условиях биологической лаборатории и ее применение в агробиоценозах //Халқаро илмий-амалий конференция “Ўзбекистон мева-сабзавот маҳсулотларининг устунлиги” мақолалар тўплами. Тошкент. – 2016. – С. 193-196.
10. *Жумаев Р. А.* Значение представителей семейства BRACONIDAE в регулировании численности совков в агробиоценозах //ЎЗМУ Хабарлари. – 2017. – Т. 3. – №. 1.
11. *Жумаев Р. А.* РАЗМНОЖЕНИЯ ИН ВИТРО BACON HABETOR SAY И BRACON GREENI ASHMEAD //Актуальные проблемы современной науки. – 2017. – №. 3. – С. 215-218.
12. *Axmatovich J. R.* In Vitro Rearing of Parasitoids (Hymenoptera: Trichogrammatidae and Braconidae) //Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences. – 2022. – Т. 4. – С. 33-37.
13. *Suleymanov B. A., Jumaev R. A., Abduvosiqova L. A.* Lepidoptera Found In Cabbage Agrobiocenosis The Dominant Types Of Representatives Of The Category Are Bioecology //The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 125-134.
14. *Жумаев Р. А., Кимсанбаев Х. Х.* ТЕХНОЛОГИЯ РАЗМНОЖЕНИЯ BRACON HABETOR SAY МЕТОДОМ IN VITRO В БИОЛАБОРАТОРИИ //Актуальные вопросы современной науки. – 2017. – №. 2. – С. 50-54.
15. *Jumaev R., Rakhimova A.* Analysis of scientific research on reproduction of species of Trichograms in Biolaboratory //The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2020. – Т. 2. – №. 08. – С. 148-152